

Sali KADRIA

REGJISTRIMI I POPULLSISË GJATË VITIT 1918 NË TERRITORIN E SHQIPËRISË, TË OKUPUAR NGA AUTORITETET AUSTRO-HUNGAREZE

Pas hyrjes së trupave austro-hungareze në Shqipëri, në janar të vitit 1916, ato okupuan territorin e saj deri në vijën e lumit Vjosa, liqeni i Ohrit në Jug, duke zotëruar kështu më tepër se dy të tretat e territorit të shtetit shqiptar¹. Autoritetet drejtuese të Monarkisë Habsburge vendosën të merreshin me procesin e regjistrimit të popullsisë në territorin e Shqipërisë, që mbahej prej tyre. Regjistrimi i popullsisë së Shqipërisë u duhej autoriteteve austro-hungareze jo vetëm për qëllime ushtarake, por edhe për forcimin e administratës civile.

Në vitin 2001, një grup studiuesish publikoi përfundimet e projektit kërkimor: “Regjistrimi i popullsisë së Shqipërisë i vitit 1918: hedhja e të dhënave dhe analizat kryesore”². Studiuesit e përfshirë në këtë projekt synonin që regjistrimin e popullsisë së Shqipërisë të vitit 1918, ta bënin të disponueshëm për kërkimet e mëtejshme shkencore[□]. Ky studim me rëndësi shkencore u fokusua më tepër në kuadrin e analizës së

¹Peter Bartl, *Shqiptarët: nga Mesjeta deri në ditët tona*, përkthyer nga Afrim Koçi, Tiranë: “Instituti i Dialogut & Komunikimit”, 2017, f. 178.

²<http://www-gewi.uni-graz.at/seiner/albanisch/index.html> (Shikuar, më 15 korrik 2020).

[□]Ky projekt kërkimor u subvencionua nga Fondi Austriak për Nxitjen e Kërkimeve Shkencore (Fondszur Förderung der Wissenschaftlichen Forschung). Drejtuesit e projektit ishin: Helmut Eberhart, profesor në Departamentin e Etnologjisë Evropiane dhe Antropologjisë Kulturore, në Universitetin Graz - Austri; Karl Kaser, profesor në Departamentin e Historisë së Evropës Juglindore, në Universitetin Graz - Austri; Ndihmës për kërkimin dhe mbledhjen e të dhënave ishin: Siegfried Gruber, kërkues shkencor në Departamentin e Historisë së Evropës Juglindore, në Universitetin Graz - Austri; Gentiana Kera, kërkuese shkencore në Departamentin e Historisë së Evropës Juglindore, në Universitetin Graz - Austri; Enriketa Papa, kërkuese shkencore në Departamentin e Historisë së Evropës Juglindore, në Universitetin Graz - Austri.

gjendjes social-demografike, ekonomike dhe kulturore të popullsisë shqiptare të asaj periudhe. Prandaj, në këtë artikull shkencor, ne do të përqendrohemi kryesisht në rrethanat historike, problemet e ndeshura para, gjatë dhe në përfundim të procesit të regjistrimit, si dhe në analizën e disa prej rezultateve që dolën nga ky regjistrim, por që paraqesin interes për historinë e Shqipërisë të viteve 1916-1918.

Sipas të dhënave që dispononin autoritetet civile austro-hungareze, thuhej se deri në vendosjen e trupave të Monarkisë Habsburge në Shqipëri, për popullsinë e këtij vendi nuk kishte të dhëna statistikore të sakta. Deri në vitin 1912, administrata osmane u përpoq disa herë që të realizonte numërimin e popullsisë në disa qytete dhe kaza të këtij vendi, por këto përpjekje rezultuan të pasuksesshme. Që në fillim të këtij projekti, shfaqeshin probleme të ndryshme, të cilat pengonin realizimin e numërimit të popullsisë në viset shqiptare. Më vonë, administrata osmane provoi që në disa vise shqiptare të realizonte të paktën regjistrimin e shtëpive të këtij vendi, për të nxjerrë me përafërsi numrin e popullsisë së viseve të banuara nga shqiptarët. Mirëpo, edhe këto përpjekje nuk patën sukses, pasi zyrtarët osmanë nuk kishin aftësitë e duhura për realizimin e një projekti të kësaj natyre. Para fillimit të Luftës së Parë Ballkanike, shteti osman provoi që të nxirrte numrin e njerëzve të aftë për luftë e për shërbime të tjera ushtarake. Qeveria osmane u përpoq të forconte zyrat e nefuzëve [fjala nüfuz, rrjedh nga gjuhët arabo-perse, e cila do të thotë ndikim, autoritet, fuqi dhe depërtim - S. Kadria], por u pa qartë se edhe shënimet e këtyre zyrave, nuk mund të përdroreshin për qëllime statistikore³.

Konsullatat e Fuqive të Mëdha evropiane në Shkodër, Durrës, Vlorë, Manastir dhe ndonjë qytet tjetër, dispononin të dhëna statistikore fragmentare për popullsinë e viseve shqiptare, por ato mbeteshin të kufizuara vetëm brenda territorit, të cilin e mbulonin këto zyra konsullore. Edhe kleri katolik dispononte të dhëna në lidhje me popullsinë e disa krahinave shqiptare që i përkiste këtij besimi fetar. Gjithashtu, edhe disa udhëtarë evropianë kishin mbajtur shënime në lidhje me popullsinë shqiptare, por ato jo gjithmonë mbështeteshin në të dhëna të besueshme⁴.

Mbështetur në të dhënat e mbledhura nga burime të huaja, mendohej se në prag të shpalljes së Pavarësisë së Shqipërisë, popullsia

³Franz Seiner, *Numrim i parë i popullsis në Shqypni*, nxjerrë prej “Hyllit të Dritës” të vjetës 1922-1923, Shkodër: “Shtypshkroja Franciskane”, 1922, f. 3.

⁴*Po aty.*

etnike shqiptare në katër vilajetet osmane, të banuara kryesisht nga shqiptarët, përllogaritej afërsisht në 1 milion e 500 mijë deri në 1 milion e 600 mijë banorë. Numri i banorëve të vilajetit të Shkodrës arrinte afërsisht në 237 mijë banorë, ndërsa ai i vilajetit të Janinës arrinte në 552 mijë banorë. Numri i popullsisë sipas qyteteve paraqitej i tillë: qyteti më i madh shqiptar ishte Shkodra, me një popullsi që arrinte në 32 mijë banorë; qyteti i dytë më i madh shqiptar renditej Prizreni, me 30 mijë banorë; qyteti i tretë më i madh ishte Janina ose siç cilësohej “kryeqyteti i Shqipërisë së Jugut” me 22 mijë banorë. Ndërkaq, qytetet e tjera që vinin në radhë për nga numri i popullsisë ishin: Korça me 20 mijë banorë; Dibra, Peja, Berati me nga 15 mijë banorë secila. Gjakova, Tirana me nga 12 mijë banorë; Prishtina, Ohri dhe Gjirokastra me nga 11 mijë banorë; Elbasani ishte me 8 mijë banorë, Mitrovica kishte 7 mijë e 500 banorë, Preveza kishte 6 mijë e 500 banorë, Vlora kishte 6 mijë banorë, Durrësi, Parga dhe Kruja kishin nga 5 mijë banorë secila, ndërsa Butrinti [Saranda ose Delvina - S. Kadria] kishte 2 mijë banorë⁵.

Qeveria austro-hungareze ishte e interesuar të dispononte të dhëna të sakta në lidhje me numrin e përgjithshëm të popullsisë në Shqipëri dhe për viset e tjera etnike shqiptare. Mbështetur në statistikat osmane të vitit 1902, Alfred von Rappaport, i cili mbante detyrën e konsullit të përgjithshëm në Ministrinë e Punëve të Jashtme në Vjenë, shkruante se, në të gjitha viset në lindje të shtetit shqiptar, për të cilat kishte pretendime Bullgaria, rreth 75 për qind e numrit të përgjithshëm të popullsisë së këtyre viseve, përbëhej nga shqiptarë myslimanë, ndërkohë që 3 për qind ishin shqiptarë katolikë. Nga popullsitë e tjera që banonin në këto territore thuhej se, 17 për qind ishin serbë, 5 për qind ishin turq, jevgjit, emigrantë dhe vllahë⁶.

Në mars të vitit 1916, autoritetet ushtarake austro-hungareze në Shqipëri, nxorën një njoftim, për lehtësimin e procesit të regjistrimit të popullsisë. Sipas këtij njoftimi, kërkohej që t’u viheshin emra shqip disa vendeve shqiptare, të cilat mbanin emërtime në gjuhën italiane, si:

⁵“Shënime të shkurtera mi Shqipërinë”, përkthyer prej P. V. Kolonia, në *Përparimi*, nr. 1, New York, qershor-korrik 1918, f. 19-20.

⁶Haus - Hof und StaatsArchiv, Wien Politisches Archiv Albanien, (më tej: *HHStA, PA, A*), në Arkivin e Institutit të Historisë, Tiranë (më tej: *AIH*), Vj. 26-16-1668, Projektligj nr. 62, i konsullit të Përgjithshëm austro-hungarez, Alfred von Rappaport, në Ministrinë e Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë, Vjenë, 22 janar 1916.

“Skutari - Shkodër, Bojana - Bunë, San Giovanni di Medua - Shënjn, Alessio - Lesh, Durazzo - Durrc, Valona - Vlorë”⁷.

Më 19 mars 1916, autoritetet ushtarake austro-hungareze në Shqipëri, ngarkuan Zyrën e Prapavijës Ushtarake pranë Korpuskomandës XIX me qendër në Shkodër, që të nxirrte numrin e shtëpive, bagëtime dhe mjeteve të jetesës së banorëve⁸. Në maj të vitit 1916, u fillua me procesin e regjistrimit provizor të popullsisë, gjësë së gjallë, si dhe studimin e rezervave ushqimore në qytetin e Shkodrës. Në fund të muajit maj 1916, u realizua numërimi i planifikuar, ndërsa në muajt gusht dhe shtator të këtij viti, u krye një provë tjetër me disa shtojca në fletët e regjistrimit, për numërimin e popullsisë dhe nxjerrjen e numrit të bagëtime në Shkodër dhe rrethet e tjera të okupuara të Shqipërisë⁹.

Në fund të muajit tetor 1916, komisar civil austro-hungarez, August Ritter von Kral, njoftonte Ministrinë e Punëve të Jashtme në Vjenë se, sapo kishte përfunduar regjistrimi i parashikuar i popullsisë në disa rrethe të Shqipërisë. Sipas këtij informacioni, rrethi i Dibrës i ishte bashkuar procesit të numërimit të popullsisë, pasi deri në këtë periudhë ai kishte mbetur i përjashtuar. Në përfundim të numërimit rezultonte se ky rreth kishte 72 618 banorë¹⁰.

Po çfarë rezultati nxori procesi i numërimit të popullsisë dhe pasurisë së shqiptarëve në vitin 1916? Përfundimi i numërimit nuk nxori shifra të sakta. Shkaqet kryesore të këtij dështimi ishin: *së pari*, mjetet logjistike për realizimin e këtij projekti ishin të pamjaftueshme; *së dyti*, përfundimi i këtij projekti dëshmoi se autoritetet austro-hungareze nuk kishin bërë përgatitjet e nevojshme për realizimin e regjistrimit të popullsisë së Shqipërisë të okupuar nga trupat e Monarkisë Dualiste; *së treti*, për realizimin e këtij procesi të vështirë, nuk ishin përzgjedhur njerëzit e duhur, të cilët duhej të zotëronin njohuritë dhe kompetencat e

⁷“Për Shqypëni e Shqypëtarë - Emnashqyp për vënde të Shqypënisë”, në *Vëllazënia*, nr. 6, Vjenë 27 mars 1916, f. 2.

⁸Eugen M. Oberhummer, “Die erste Volkszählung in Albanien”, in: *Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien vom 19 November* (jahrg. 1920, Nr. XXI), p. 2.

⁹Enriketa Pandlejmoni (Papa), “Franz Seiner dhe regjistrimi i popullsisë në Shqipëri gjatë Luftës së Parë Botërore 1916-1918” në *Austro-Hungaria dhe Shqipëria 1916-1918*, përmbledhje e akteve të Konferencës shkencore: “Austro-Hungaria dhe Shqipëria në vitet 1916-1918”, mbajtur në Tiranë më 26-27 janar 2018, botim i Muzeut Historik Kombëtar - Tiranë, Tiranë: “KRISTALINA-KH”, 2019, f. 134.

¹⁰*HHSIA, PA, A, në AIH, Vj. 26-15-1596, Shkresë rezervate nr. 1064 P. e konsullit të përgjithshëm austro-hungarez A. Kral, drejtuar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, Shkodër, 25 tetor 1916.*

nevojshme për zbatimin e detyrave të ngarkuara. Për shkaqet e lartpërmendura, numërimi i popullsisë dhe pasurisë në Shqipëri, në vitin 1916, u shoqërua me mungesa dhe gabime.

Pas shqyrtimit që u bëri të dhënave të mbledhura nga terreni gjatë vitit 1916, eksperti i njohur austro-hungarez në fushën topografike të regjistrimit dhe statistikës, Franz Seiner, arriti në përfundimin se lënda statistikore e mbledhur gjatë vitit 1916 ishte e pasaktë. Sipas tij, ndër problemet kryesore ishin: 1. Të dhënat e mbledhura në terren nuk ishin verifikuar dhe kontrolluar në mënyrën e duhur; 2. Statistikat e paraqitura nuk kishin pasqyrim të emrave të vendeve ose nëse disa prej tyre përmbanin emrat e vendeve, ato nuk mund të përdreshin sepse kishin gabime; 3. Për shkak të vështirësisë së shkrimit të gjuhës shqipe nga ana e nëpunësve, emrat e njerëzve dhe të vendeve ishin shënuar me gabime. Megjithë problemet e mësipërme, F. Seiner shkruante se, ky numërim dha një ndihmesë të madhe për administrimin e vendit nga autoritetet austro-hungareze në periudhën e mëvonshme. Gjithashtu, materiali i mbledhur gjatë vitit 1916, shërbeu si bazë për kërkimet e mëtejshme statistikore për popullsinë e Shqipërisë.

Në pranverë të vitit 1917, autoritetet austro-hungareze mendonin që të kryenin një proces të ri regjistrimi të popullsisë në territorin e Shqipërisë të okupuar prej tyre. Në mars të vitit 1917, në krye të kësaj detyre u ngarkua Franz Seiner, që mbante detyrën e referentit të Zyrës së Statistikës së Vendit (Shqipërisë). F. Seiner kishte qenë për herë të parë në Shqipëri në vitin 1914, i kontraktuar nga Komisioni për Shqipërinë pranë Akademisë së Shkencave në Vjenë, në një ekspeditë kërkimore për realizimin e matjeve hartografike si dhe për të pasqyruar në harta zonën nga bregdeti i Durrësit deri në lumenjtë Drini i Zi, Mat dhe Shkumbin. Kjo ekspeditë kishte për qëllim t'i hapte rrugë kërkimeve të tjera me karakter gjeografik, botanik, zoologjik, etnografik dhe antropologjik¹¹. Me gjithë vështirësitë e ndeshura në Shqipëri, për shkak të ngjarjeve të vitit 1914, ai e realizoi me sukses këtë detyrë.

Në muajin prill 1917, autoritetet ushtarake austro-hungareze nxorën një urdhër tjetër, sipas të cilit, vendeve shqiptare do t'u viheshin emra në gjuhën shqipe, si: “Skutari -Shkodër, Dulcigno - Ulqin, Klementi - Kelmend, Ipek - Pejë, San Giovanni di Medua - Shënjin, Alessio - Lesh,

¹¹E. Pandelejmoni (Papa), “Franz Seiner dhe regjistrimi i popullsisë në Shqipëri gjatë Luftës së Parë Botërore 1916-1918” në *Austro-Hungaria dhe Shqipëria, 1916-1918*, f. 137.

Bojana - Bunë, Durazzo -Durrës, SassoBianco - Shkambi i Kavajës, Valona - Vlorë dhe Saseno - Sazan”¹².

Në fund të muajit maj 1917, komisar civil A. Kral, i raportonte Vjenës lidhur me përgatitjet e bëra, për fillimin e procesit të regjistrimit të popullsisë në territorin e Shqipërisë, që ndodhej nën okupimin e trupave austro-hungareze. Sektori i Statistikës pranë Zyrës së Prapavijës i drejtuar nga Franz Seinerq vepronte nën autoritetin e Korpuskomandës XIX të Ushtrisë austro-hungareze, kishte përcaktuar kritere të qarta për realizimin e regjistrimit të popullsisë. Kjo zyrë do të konsideronte të vlefshme, kombësinë e banorëve të regjistruar, mbështetur në atë se çfarë deklaronte çdo personi pyetur nga nëpunësit e angazhuar në fushatën e regjistrimit. Specialistët austro-hungarezë mendonin se vështirësia më e madhe parashikohej për rastet kur regjistruesit do të ndesheshin me problemin e identifikimit të banorëve shqiptarë dhe banorëve sllavë myslimanë. Sipas tyre, kishte raste, kur këto dy grupe të popullsisë nuk arrinin të bënin dallimin e qartë midis kombësisë dhe besimit fetar, e për rrjedhojë e quanin veten thjesht “turq”. Në rastet e pakicave të huaja, organeve të regjistrimit u ishte ngarkuar si detyrë që të konstatojnë gjuhën e folur nga ana e banorëve dhe të mbanin shënime të sakta nëse ata flisnin gjuhën serbe, bullgare apo bullgarishten maqedonase. Regjistruesit duhej të përcaktonin kombësinë e këtyre banorëve duke u mbështetur në kriterin e gjuhës së folur prej tyre. Personat e ngarkuar me procesin e regjistrimit, ishin porositur nga organet e prokurorisë, që të tregonin një kujdes të posaçëm për regjistrimin e saktë të popullsisë vlllehe dhe asaj jevge në territorin e Shqipërisë, që ishte nën kontrollin e trupave austro-hungareze. Autoritetet e Monarkisë Dualiste theksonin se gjatë regjistrimit duhej të mbahej parasysh fakti se, popullsia vlllehe njihej nga shqiptarët edhe me emërtime të tjera, si zinxarë (xinxarë) dhe arumunë. Ndërkaq, jevgjit duhej të cilësoheshin gjithnjë si të tillë, edhe në qoftë se gjuha e tyre e folur ishte shqipja¹³.

Më 21 qershor 1917, Korpuskomanda XIX e trupave ushtarake austro-hungareze, përmes një shkrese zyrtare, të nënshkruar nga nënkoloneli Juha (Jucha), urdhëronte Bezirkkomandat dhe zyrat e

¹²“Përdorimi i emrave të përparshëm të Shqipërisë”, në *Posta e Shqipërisë*, nr. 34, Shkodër, 4 prill 1917, f. 2.

¹³*HHSIA, PA, A, në AIH, Vj. 28-6-690, Raport nr. 127/ P. 6062 i konsullit të Përgjithshëm austro-hungarez Kral, drejtuar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, Shkodër, 27 maj 1917; Po aty, Vj. 28-8-826, Raport i konsullit të përgjithshëm austro-hungarez, Kral, drejtuar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, Shkodër, 27 maj 1917.*

administratës shqiptare që vareshin prej saj, që të fillonin përgatitjet për regjistrimin e shtëpive të banorëve në të gjitha viset e Shqipërisë që ndodheshin nën juridiksionin e tyre. Sipas këtij urdhri, kërkohej që secila njësi ushtarake-administrative t'u vinte nga një numër të gjithë shtëpive të rrethit të cilin e mbulonin, si dhe të plotësonte numërimin për ato vende në të cilat regjistrimi ishte bërë më herët. Krahas procesit të numërimit të shtëpive, do të duhej të bëhej edhe regjistrimi i saktë i secilës shtëpi të banuar. Autoritetet austro-hungareze kërkonin që ky proces duhej të shtrihej edhe në kasollet, stanet dhe shatorët (çadtrat) e pakicave të popullsisë nomade siç ishin jevgjit që banonin përkohësisht në një vend të caktuar. Numërimi duhej të vijonte në të gjithë territorin, madje edhe në male, ku gjendeshin grumbuj kasollesh e stanesh të barinjve.

Një çështje që kërkonte zgjidhje ishte mënyra e vendosjes së emrave të familjeve dhe të emrave të parë të njerëzve. Deri në këtë periudhë, shumica e banorëve të viseve shqiptare përdorte vetëm emrat e parë, por për qëllime dallimi nga njëri-tjetri ata u shtonin emrave të tyre emrat e babait dhe të gjyshit në linjë atërore. Kryefamiljarët u lanë të lirë të zgjidhnin emrat e tyre. Vetëm në raste të veçanta, emri u zgjodh nga administrata austro-hungareze dhe ajo shqiptare. Udhëzimet për zbatimin e këtij procesi u përpunuan nga studiuesi i gjuhës shqipe, Maximilian Lambertz¹⁴.

Problem tjetër, ishte përcaktimi i vendbanimeve dhe rregullimi i kufijve të fshatrave, si dhe mënyra se si duhej të shkruheshin e regjistroheshin emrat e fshatrave. Për më tepër, emra mbanin vetëm lagjet (mëhallët) e fshatrave, ndërkohë që mjaft prej fshatrave nuk kishin një emërtim të veçantë. Për zgjidhjen e këtij problemi, u krijua “Komsia letrare” në Shkodër, e cila hartoi udhëzimet e duhura për mënyrën se si duhej të caktoheshin emërtimet e vendeve të Shqipërisë¹⁵.

Për këtë qëllim, u krijua një indeks i fshatrave, qyteteve dhe i qyteteve me rreth 1 800 hyrje. Në hyrje të rrugëve, regjistruesit vendosën tabela me emrat e tyre. Më 26 maj 1917, autoritetet austro-hungareze nxorën një urdhër, me qëllim që popullsia të njëhej me procedurën e regjistrimit, por edhe për të bindur njerëzit të raportonin numrin e

¹⁴Franz Seiner, *Ergebnisseder Volkszählung in Albanien in dem vondenösterr-ungar. Truppen 1916-1918 besetzten Gebiete*, (Akademie der Wissenschaften in Wien, Schriftender Balkankommission, Linguistische Abteilung XIII). Wien und Leipzig: Hölder-Pichler-Tempsky A.-G., 1922, p. 4.

¹⁵F. Seiner, *Ergebnisseder Volkszählung in Albanien in dem vondenösterr-ungar. Truppen 1916-1918 besetzten Gebiete*, p. 2.

fëmijëve të tyre (zakonisht të femrave), meqë shpërndarja e furnizimeve të nevojshme ushqimore do të mbështetej në të dhënat e regjistrimit të popullsisë¹⁶.

Me të dhënat e mbledhura nga nëpunësit e ngarkuar me këtë detyrë, listat e numërimit hartoheshin në dy kopje dhe i dërgoheshin bezirskomandës përkatëse. Gjatë plotësimit të statistikave, regjistruerit ishin porositur që të shihnin me kujdes nëse një shtëpi ose pronë kishte një apo më tepër pronarë. Të gjithë pronarët dhe bashkëpronarët e një prone të caktuar, duhej të përfshiheshin në regjistrim. E njëjta procedurë ishte parashikuar të zbatohet edhe për çifçinjët, të cilët kishin blerë ndonjë copë toke [në mënyrë fiktive - S. Kadria] nga pronarët. Me sa duket, për ndjekjen e kësaj procedure, autoritetet austro-hungareze mbanin parasysh faktin se pavarësisht “lojërave” me titullin e pronësisë që bënin pronarët, ata vazhdonin ende të ruanin “de facto” pronësinë dhe vijonin të mbeteshin në krye të pronave të tyre. Ekspertët austro-hungarezë theksonin se sipas përkufizimit që jepte shkenca e statistikës, me termin kryefamiljar do të kuptohej një person, i cili ose e cila arrinte të mbante veten dhe familjen e tij. Pjesëtarë të familjes quheshin personat, të cilët nuk arrinin të mbanin vetë veten e tyre. Autoritetet austro-hungareze kërkonin që në kolonën në të cilën mbante emërtesën “Shtëpi të rrënuara”, duhej të shënohej nëse ato ishin rrënuar nga forcat serbe, esadistët, epirotët apo të tjerë.

Në mbarim të këtij procesi, oficerët austro-hungarezë dhe nëpunësit e administratës vendore shqiptare pranë çdo bezirskomande të angazhuar në këtë proces, duhej t’i shqyrtonin të gjitha listat e regjistrimit, që u kishin ardhur nga zyrat vartëse. Ato duhej të përcaktonin nëse këto statistika ishin të sakta dhe të lexueshme. Listat e hartuara duheshin të korrigjoheshin gabimet dhe të plotësoheshin mangësitë. Sipas procedurës së hartuar paraprakisht, listat do të renditeshin sipas mydyrjeteve (komunave), të cilat do të hidheshin në një pasqyrë të nënprefekturave. Ajo përmbliidhte shumën e përgjithshme të mydyrjeteve, të cilat do t’i paraqiteshin brenda një afati të shkurtër të bezirskomandës. Kjo e fundit i shqyrtonte me kujdes statistikën dhe nëse gjente gabime dhe mangësi në lista, ajo duhej t’i korrigjonte.

¹⁶*Po aty; Lef Nosi, Dokumenta historike për t’i shërbye historiës tonë kombëtare*, botim i dytë, përgatitja për botim dhe redaktimi shkencor nga prof. dr. Marenglen Verli dhe prof. dr. Ferit Duka, botim i Akademisë së Shkencave të Republikës së Shqipërisë, Proklamë e Komandës Mb. e Rr. e të XIX Trup Ushtrie E. V. No. 2485, nënshkruar për komandarin nga Jucha, Obstltm.p., Shkodrë, më 21 qersher 1917, Tiranë: “Nënë Tereza”, 2007, f. 264-266.

Bezirkskomnada hartonte një pasqyrë të përkohshme përmbledhëse, mbështetur në pasqyrat e nënprefekturave, e cila përfshinte të gjithë bezirkun. Ajo ia paraqiste Korpuskomandës XIX pasqyrën në plotësi dhe një kopje të listave të hartuara¹⁷.

Me ndihmën e listave që mbaheshin pranë bezirkskomandës, mendohej që me kalimin e kohës procesi i numërimit të bëhej gjithnjë e më i saktë. Shifrat në lidhje me shtëpitë dhe tabelat e rrugëve do të mbaheshin me kujdes. Në qoftë se do të kishte ndërtime të reja, atodo të pasqyroheshin në statistika dhe në këtë mënyrë do të plotësohej dhe përmirësohej më tej numërimi. Për realizimin me sukses të kësaj detyre, komanda e trupave austro-hungareze kërkonte që të zgjidheshin njerëz të përshtatshëm dhe të ditur. Numërimi i shtëpive dhe regjistrimi i tyre do të fillonte më 15 korrik 1917, me synimin që ai të përfundonte brenda një periudhe të shkurtër¹⁸.

Franz Seiner mendonte se gjatë procesit të regjistrimit të vitit 1916 në Shqipëri, kuptimi i fjalës “vend” ishte përdorur në mënyrë të gabuar. Sipas tij, pati disa raste kur rrethi i bashkisë së një vendi që marrë gabimisht për vetë vendin. Për këtë shkak, numri i banorëve në disa vendetë Shqipërisë rezultoi shumë i madh. Gjatë regjistrimit të vitit 1917, komanda e trupave austro-hungareze në Shqipëri kërkonte që t’u shpjegohej organeve të regjistrimit se me fjalën “vend” do të kuptohej një territor i caktuar me një grup shtëpish, i cili njihej si vend me një emërtim të veçantë. Duke pasur parasysh kushtet e Shqipërisë së asaj periudhe, kishte raste kur këto vende përbëheshin nga shtëpitë dhe kasollet ose nga grumbuj shtëpish të shpërndara (lagje e vendit, mëhalla etj.), të cilat në të shumtën e rasteve mbanin emra të veçantë. Autoritetet austro-hungareze theksonin se me fjalën lagje të një vendi (mëhallë) duhej të kuptoheshin dhe shënoheshin ato grupe shtëpish apo qendra të banuara, të cilat ndodheshin në distancë prej qendrës së një vendi dhe mbanin emërtime topografike, por edhe të gjitha krahinat e mëhallët e atij vendi që me kalimin e kohës merrnin emra të veçantë¹⁹.

Në një raport studimor sekret, të përgatitur gjatë Luftës së Parë Botërore nga Shërbimi i Zbulimit i Admiraliatit të Marinës Ushtarake Angleze, jepej sqarimi i kuptimit të fjalës mëhallë. Sipas këtij studimi,

¹⁷L. Nosi, *Dokumenta historike për t'i shërbye historiës tonë kombëtare*, Proklamë e Komandës Mb. e Rr. e të XIX Trup Ushtrije E. V. No. 2485, nënshkruar për komandarin nga Jucha, Obstltm.p., Shkodrë, më 21 qershier 1917, f. 264-266.

¹⁸Po aty.

¹⁹Po aty.

thuhej se fisi ndahej në mëhalla dhe këto të fundit në shtëpi. Mëhalla ishte një grup shtëpish nganjëherë të grumbulluara me një rrethim të përbashkët, por kishte edhe raste të tjera kur ato ishin të shpërndara, por që banoheshin nga pjesëtarë të së njëjtës familje²⁰.

Pothuajse në të gjitha vendet e mëdha, qendrat e tyre mbanin një emër të veçantë që i dallonte prej grupeve të shtëpive që gjendeshin në një rreth të caktuar. Emërtimet e pjesëve të tjera të vendit, zakonisht caktoheshin sipas besimit të banorëve, fisit që u përkisnin, zanatit kryesor për të cilin shquhej popullsia e tyre, kushteve gjeografike si dhe sipas emrave të banorëve të tyre më të njohur. Për ato vende, shtëpitë e të cilave gjendeshin të shpërndara dhe kufiri ndërmjet vendit dhe lagjes së atij vendi nuk ishte i caktuar qartë, caktimi i vijës ndarëse mes tyre lihej përkohësisht në dorën e organeve të ngarkuara me këtë punë. Ndërkohë, për rastet e dyshimta ishte vendosur që të bëheshin shqyrtime të mëtejshme. Autoritetet austro-hungareze u kërkuan organeve të regjistrimit që të mbanin parasysh faktin se kishte disa bashki shqiptare të përbëra prej disa pjesësh, të cilat në mjaft raste nuk kishin lidhje të përbashkëta dhe unike. Kjo gjendje lidhej me dy shkaqe: *së pari*, përbërja e tyre ishte zhvilluar që prej periudhave të hershme; *së dyti*, ato ishin formuar si rrjedhojë e legjisllacionit dhe reformave të ndërmarra nga shteti osman në periudha të ndryshme. Listat e emërtimeve të këtyre vendeve do të mbaheshin sipas drejtshkrimit të përcaktuar nga Korpuskomanda e trupave austro-hungareze në Shqipëri dhe kjo do të mbetej në fuqi, derisa ajo të caktonte një drejtshkrim tjetër të gjuhës shqipe²¹. Gjatë vitit 1917, administrata ushtarake austro-hungareze në Shqipëri, arriti të përfundonte regjistrimin e një pjese të konsiderueshme të pasurisë së banorëve të Shqipërisë, por ky regjistrim nuk u konsiderua i plotë dhe i saktë.

Më 10 janar 1918, Korpuskomanda XIX e trupave austro-hungareze në Shqipëri urdhëroi që të merreshin masat e duhura, në mënyrë që më datë 1 mars 1918, të fillonte procesi i regjistrimit të popullsisë në territorin e kontrolluar prej saj²². Në krye të kësaj detyre u ngarkua drejtuesi i Zyrës së Statistikës së Vendit (Shqipërisë), Franz

²⁰Personazhet kryesore të Shqipërisë - vendet, fiset, populli gjatë Luftës së Parë Botërore, Raport sekret i Shërbimit të Zbulimit të Admiraliatit të Marinës Ushtarake Angleze, përkthyer nga Piro Misha, Tiranë: Botimet IDK, 2016, f. 28.

²¹L. Nosi, *Dokumenta historike për t'i shërbye historiës tonë kombëtare*, Proklamë e Komandës Mb. e Rr. e të XIX Trup Ushtrije E. V. No. 2485, nënshkruar për komandarin nga Jucha, Obstltm.p., Shkodrë, më 21 qershier 1917, f. 264-266.

²²F. Seiner, *Numrim i parë i popullsis në Shqypni*, f. 9.

Seiner. Vendimi për fillimin e procesit të regjistrimit të saktë të popullsisë shqiptare ndikoi në faktin që pranë administratës së prapavijës të formohej një zyrë statistikore me dy degë: njëra degë e kësaj zyre kryente shërbime për qëllime ushtarake, ndërsa tjetra punonte për hartimin e statistikave për vendin. Që nga kjo periudhë, prefektët dhe nënprefektët u ngarkuan me detyrën e mbajtjes së të dhënave kryesisht për rastet e lindjeve, të vdekjeve dhe të martesave, në njësitë administrative që drejtonin. Ndërkaq, klerikët u ngarkuan me detyrën që për çdo muaj të mbanin dhe të paraqisnin te drejtuesit e komunave, të fshatrave dhe të lagjeve të qyteteve, të dhënat në lidhje me rastet e lindjeve dhe të vdekjeve për zonën që ata mbulonin. Ndërsa, kryetarët e komunave dhe drejtuesit e lagjeve duhej që për çdo muaj t'i dërgonin këto të dhëna pranë zyrës së bashkisë së qyteteve të tyre²³.

Data 1 mars 1918 u zgjodh qëllimisht për fillimin e procesit të regjistrimit të popullsisë, pasi në fund të muajit mars ose në fillim të prillit, mjaft familje shqiptare largoheshin nga fshatrat e tyre për në kullotat malore verore, ku kalonin atje të paktën gjysmën e vitit. Në çdo vend u emërua nga një “komisioner regjistrimi”. Komisioneri i regjistrimit mund të ishte pjesë e trupave okupuese ose një oficer ushtarak shqiptar. Ata ishin të mbikëqyrur nga komisarë të rrethit dhe të qarkut (bezirkut). Shumica e komisionerëve u trajnuan personalisht nga F. Seiner. Formularët e regjistrimit me 24 kolonat e tyre, u hartuan në gjuhën gjermane dhe shqipe, në mënyrë që të dhënat të plotësoheshin në mënyrë sa më të lehtë. Drejtuesit e fshatrave ishin të detyruar të korrigjonin të dhënat e rreme që jepeshin nga kryefamiljarët²⁴.

Në pranverë të vitit 1918, studiuesi dr. Eugen Oberhammer, zhvilloi një ekspeditë studimore në viset shqiptare²⁵. Për realizimin e një numërimi të saktë të popullsisë së Shqipërisë që gjendej nën okupimin e trupave austro-hungareze, u tregua kujdes që të regjistroheshin në mënyrë të saktë jo vetëm banorët që ndodheshin në momentin e regjistrimit në vendbanime, por edhe ata që ishin larguar përkohësisht prej tyre. Gjatë zbatimit të kësaj detyre, nëpunësit e angazhuar ndeshën dy probleme kryesore: së pari, meshkujt shqiptarë nuk dëshironin t'i nënshtroheshin procesit të regjistrimit, pasi mendonin se ai kishte për

²³HHSIA, PA, A, në AIH, Vj. 28-3-396, Aneks i relacionit me nr. 137/P., drejtuar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, Shkodër, 9 qershor 1918.

²⁴F. Seiner, *Ergebnisseder Volkszählung in Albanien in dem vondenösterr-ungar. Truppen 1916-1918 besetzten Gebiete*, p. 2-5.

²⁵Fitim Rifati, *Kosova gjatë Luftës së Parë Botërore, 1914-1918*, botim i Institutit të Historisë “Ali Hadri” - Prishtinë, Prishtinë: 2019, f. 221-222.

qëllim realizimin e një rekrutimi të plotë ushtarak të shqiptarëve nga autoritetet austro-hungareze; së dyti, për shkak të veçorisë së fanatizmit që vijonte të ishte ende i pranishëm në mesin e shqiptarëve, këtyre të fundit nuk u pëlqente të paraqisnin për regjistrim femrat që ishin pjesë e familjeve të tyre. Prandaj, oficerët austro-hungarezë të ngarkuar me këtë detyrë, zhvilluan një veprimtari të gjerë propagandistike me popullsinë e painformuar shqiptare²⁶.

Autoritetet austro-hungareze arritën të realizonin regjistrimin e popullsisë së Shqipërisë edhe në zonat malore të vendit, në të cilat deri në këtë periudhë nuk ishte kryer asnjëherë një regjistrim i tillë. Kjo shënonte një përparim të rëndësishëm për Shqipërinë²⁷. Ky projekt i rëndësishëm përfundoi në fund të muajit shtator 1918, pasi ishin rishikuar të dhënat e përfundimet. Në fund të muajit shtator 1918, Zyra e Statistikës në Shkodër, ndërpreu procesin e përpunimit të të dhënave, pasi Shtabi i Përgjithshëm i Ushtrisë austro-hungareze urdhëroi fillimin e tërheqjes së trupave austro-hungareze në vijën Shkodër-Pejë, mbrojtja e së cilës iu ngarkua gjeneral-kolonelit, Von Pfancer Baltin. Në tekstin e këtij urdhri thuhej se, duke marrë parasysh gjendjen e përgjithshme, shtrohej nevoja e marrjes së këtyre masave: asgjësimi i dokumenteve jo shumë të rëndësishme brenda një kohe të shkurtër, shkurtimi i administratës së prapavijës ushtarake në Shqipëri, largimi i forcave ndihmëse, grave të ushtarakëve, klerikëve dhe nëpunësve austro-hungarezë, largimi i menjëhershëm nga Shqipëria i materialeve arkivore austro-hungareze²⁸.

Me qëllim që t'i ruante divizionet austro-hungareze si njësi të organizuara, pas humbjes që pësuan në frontin e luftës në Maqedoni, gjeneralkoloneli austro-hungarez Von Pfancer-Baltin, urdhëroi tërheqjen graduale të trupave habsburge nga Shqipëria. Megjithatë transportimi i materialit të regjistrimit të popullsisë së Shqipërisë për në Vjenë, ishte mjaft i vështirë, autoritetet ushtarake austro-hungareze ranë dakord për t'ia dorëzuar të gjithë materialin Akademisë së Shkencave të Austrisë, së bashku me autorizimin për të punuar me të dhe për të publikuar rezultatet

²⁶F. Seiner, *Numrim i parë i popullsisë në Shqipëri*, f. 10.

²⁷*HHSIA, PA, A, në AIH, Vj. 26-16-1601*, Raporti i konsullit të përgjithshëm austro-hungarez, Kral, drejtuar baronit Burian, ministër i Punëve të Jashtme në Vjenë, Shkodër, 16 nëntor 1916.

²⁸*HHSIA, PA, A, në AIH, Vj. 28-2-223*, Telegram shifër nr. 102 P. i konsullit Lejhanec, drejtuar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, Shkodër, 27 shtator 1918; *Po aty, Vj. 28-2-222*, Telegram shifër nr. 74 i Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, drejtuar konsullit Lejhanec në Shkodër dhe telegrami tjetër i MPJ-së nr. 335, drejtuar kontit Trautmansdorf në Baden, Vjenë, 29 shtator 1918.

e tij. Më 5 nëntor 1918, pak kohë përpara se të nënshkruhej marrëveshja e armëpushimit, Ushtria austro-hungareze liroi Shkodrën, qytetin e fundit të Shqipërisë²⁹.

Procesi i numërimit dhe regjistrimit të popullsisë në viset e Shqipërisë që gjendeshin nën okupimin austro-hungarez u zhvillua në mënyrë të rregullt, nëse mbahen parasysh kushtet e vështira të asaj periudhe lufte. Problemet më të mëdha gjatë procesit të regjistrimit u shfaqën në qarkun (bezirkun) e Beratit. Në përfundim të procesit të regjistrimit të popullsisë së Shqipërisë, mungonte materiali për bezirkun e Beratit, i cili përfshinte rrethin (Kreis)e Beratit, të Fierit, të Lushnjës dhe të Skraparit, të cilat kishin një popullsi prej 89 142 banorësh³⁰. Nëatë periudhë, qarkulloi mendimi se i gjithë materiali dokumentar, nga ana e bezirkeve (qarqeve) të tjerë të vendit vetëm ai i Beratit u neglizhua. Në të vërtetë, shkak i mos regjistrimit të popullsisë që ishin pjesë e bezirkut të Beratit me një popullsi prej 89 142 banorësh, lidhej me veprimin e papërgjegjshëm të një oficeri sllav, i cili e dogji të gjithë materialin e mbledhur statistikor për bezirkun e Beratit³¹.

Drejtuesit ushtarakë ishin përpjekur që t'ia hidhnin përgjegjësinë komisarit civil, Kral, për mosrealizimin e regjistrimit të popullsisë në këtë qark. Komisari civil, A. Kral, informonte komandantin e Korpusit XIX të trupave austro-hungareze me qendër në Shkodër se, këto probleme kishin ndodhur për shkak të mungesës së oficerëve austro-hungarezë në këtë bezirk. Kral bënte me dije se Zyra e Prapavijës së Ushtrisë austro-hungareze, ishte informuar më datë 10 mars 1918, për mungesën e oficerëve në bezirkun e Beratit. Ai mendonte se shkaqet e mosrealizimit të procesit të numërimit dhe regjistrimit në bezirkun e Beratit ishin: 1. Mungesa e personave të përshtatshëm të ngarkuar në detyrën si komisonerë të numërimit; 2. Zvarritja për një kohë të gjatë e emërimit të komisarit të ri civil; 3. Ngarkesa e tepërt me punë e personelit të bezirkut të Beratit gjatë periudhës së numërimit të popullsisë³².

²⁹Joseph Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, përkthyer nga Kujtim Ymeri, Tiranë: "Dituria", 2005, f. 229; P. Bartl, *Shqiptarët: nga Mesjeta deri në ditët tona*, f. 180.

³⁰F. Seiner, *Ergebnisse der Volkszählung in Albanien in dem vondenösterr-ungar. Truppen 1916-1918 besetzten Gebiete*, p. 5.

³¹F. Seiner, *Numrim i parë i popullsis në Shqypni*, f. 12.

³²HHSIA, PA, A, në AIH, Vj. 28-8-828, Raporti nr. 127/ P. 6062 i komisarit civil dhe konsullit të përgjithshëm austro-hungarez, A. Kral, drejtuar komandantit të Korpusit XIX, Shkodër, 27 maj 1918.

Akademia e Shkencave i kërkoi drejtuesit të regjistrimit të popullsisë, Franz Seiner, që të përpunonte statistikat kryesore. Krahas Franz Seiner, materiali i mbledhur u përpunua edhe nga studiuesi dr. Eugen Oberhummer, i cili mbante detyrën e drejtuesit të Komisionit për Ballkanin në Akademinë e Shkencave të Austrisë, në Vjenë. Në vitin 1921, E. Oberhummer, publikoi të dhënat statistikore paraprake në lidhje me regjistrimin e kryer në vitin 1918³³. Tabelat e rezultateve të procesit të regjistrimit të popullsisë së Shqipërisë u publikuan në vitin 1922, me mbështetjen financiare të Qeverisë shqiptare.

Sipas të dhënave të mbledhura gjatë vitit 1918, thuhej se regjistrimi i popullsisë së territorit të Shqipërisë që gjendej nën kontrollin e tyre përfshinte një sipërfaqe prej 20 096 km². Pra, rreth 70 për qind e sipërfaqes së shtetit shqiptar sipas kufijve të vendosur në Konferencën e Ambasadorëve të Londrës të vitit 1913. Më 9 qershor 1918, komisar civil A. Kral, i dërgoi Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë një raport të shpejtë, në të cilin thuhej se numri i popullsisë së Shqipërisë arrinte në 515 mijë e 124 banorë³⁴. Sipas raportit të komisarit civil, A. Kral, mendohej se popullsia e Kosovës arrinte në rreth 220 000 banorë, shumica e së cilës ishte shqiptare³⁵.

Ndryshe nga sa paraqitej në dokumentin e mësipërm të dërguar nga diplomati A. Kral, në broshurën e Franz Seiner me titull: *Numrim i parë i popullsis në Shqypni*, i cili u botua edhe në gjuhën shqipe në vitin 1922, ky ekspert shkruante se, sipas regjistrimit të kryer gjatë vitit 1918, në Shqipëri banonin gjithsej 524 217 banorë, me një dendësi prej 26 banorësh për kilometër katror. Nga procesi i regjistrimit të vitit 1918, rezultonte se në pjesën e Shqipërisë të kontrolluar nga austro-hungarezët ishin numëruar dhe përlloritur gjithsej 435 075 banorë, ndërsa kësaj shifre i ishin shtuar 89 142 banorë të bezirkut të Beratit, të cilat kishin dalë nga regjistrimet e mëparshme, pasi materialet e tij ishin dëmtuar³⁶.

³³Eugen Oberhummer, "Mitteilung über die erste Volkszählung in Albanien" in: *Anzeiger der Akademie der Wissenschaften in Wien*, philosophisch-historische Klasse 57/1920, Wien, 1921, p. 7-8.

³⁴HHSIA, PA, A, në AIH, Vj. 28-3-397, Aneks 5 i relacionit të konsullit të përgjithshëm austro-hungarez në Shkodër, "Mbi numrin e popullatës", 9 qershor 1918.

³⁵Po aty, Vj. 28-3-396, Aneks i relacionit me nr. 137/P., drejtuar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, Shkodër, 9 qershor 1918; Beqir Meta, *Minoritetet dhe ndërtimi kombëtar në Shqipëri (1912-1924)*, botim i Institutit të Historisë pranë Qendrës së Studimeve Albanologjike - Tiranë, Tiranë: "Kristalina- KH", 2013, f. 45; F. Rifati, *Kosova gjatë Luftës së Parë Botërore, 1914-1918*, f. 215.

³⁶F. Seiner, *Numrim i parë i popullsis në Shqypni*, f. 4.

Komisari civil, A. Kral, informonte Qeverinë austro-hungareze se nga numri i përgjithshëm i popullsisë së regjistruar në Shqipërisë, rezultonte se rreth 357 mijë banorë ishin shqiptarë myslimanë, 70 mijë ishin shqiptarë katolikë, 38 mijë e 800 banorë i përkisnin ritit ortodoks grek, 760 banorë i përkisnin fesë ortodokse të ritit serb dhe bullgar. Qyteti që kishte numrin më të madh të popullsisë në pjesën e Shqipërisë që ndodhej nën okupimin austro-hungarez ishte Shkodra, me 28 mijë banorë, i ndjekur nga qyteti i Tiranës me 10 mijë e 600 banorë³⁷. Administrimi ushtarak austro-hungarez nuk përfshinte mjaft vise shqiptare në Veri dhe në Jug të vendit. Megjithatë, sipas regjistrimit të vitit 1918, rezultonte se në Shqipërinë e Sipërme³⁸, me një sipërfaqe prej 14 015 km², kishte 379 078 banorë dhe një dendësi popullore prej 37 banorë për kilometër katror. Në Shqipërinë e Poshtme në një sipërfaqe prej 6 081 km², kishte 145 139 banorë, me një dendësi popullore prej 24 banorë për kilometër katror³⁹. Bezirku që kishte sipërfaqen më të madhe, ishte i Beratit me 4 480 km², ndërsa numrin më të madh të popullsisë e kishte bevizirku i Tiranës, me 142 676 banorë, i cili kishte njëherësh edhe dendësinë më të madhe të popullsisë me 32 banorë për kilometër katror⁴⁰. Ndërkaq, rrethi i Elbasanit kishte sipërfaqen më të madhe me 1 325 km². Numrin më të vogël të dendësisë së popullsisë e kishin rrethet e Kirit (në Shkodër) me 12 banorë për km², Malësia e Gjakovës me dhe Puka me 14 banorë secila për km². Rrethet me dendësinë më të lartë të popullsisë e kishin: Shkodra me 85 banorë për km², rrethi i Durrësit me 56 banorë për km² dhe rrethi i Kavajës me 49 banorë për kilometër katror⁴¹.

Nga publikimi i F. Seiner, duhen marrë në konsideratë disa të dhëna që paraqesin interes. Në regjistrimin e popullsisë së vitit 1918 u përfshinë 6 bezirke, 28 rrethe (kreis) dhe 114 bashki⁴². Ndër rrethet e përfshira në procesin e regjistrimit, ishin: Kruja, Mati, Ohri, Oroshi (Mirdita), Puka, Kiri, Leshi (Lezha), Malësia e Madhe, Shkodra, Durrësi,

³⁷ *HHSIA, PA, A, në AIH, Vj. 28-3-397, Aneks 5 i relacionit të konsullit të Përgjithshëm austro-hungarez në Shkodër, "Mbi numrin e popullatës", 9 qershor 1918.*

³⁸ Në dokumentin që A. Kral i drejtonte Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, nuk përcaktohej shtrirja dhe kufijtë e nocioneve gjeografikë "Shqipëri e Sipërme" dhe "Shqipëri e Poshtme". Në botimin e Franz Seiner përcaktohej në vija të përgjithshme që nga territoret e bezirkut (qarkut) të Elbasani në Jug e deri në bezirkun e Zhurit (Prizren), emërtoheshin si Shqipëria e Sipërme, ndërsa bevizirku i Beratit dhe pjesa jugore e bezirkut të Tiranës konsiderohej si Shqipëria e Poshtme.

³⁹ F. Seiner, *Numrim i parë i popullsisë në Shqipëri*, f. 14-15.

⁴⁰ *Po aty*, f. 17.

⁴¹ *Po aty*, f. 18.

⁴² *Po aty*, f. 13.

Elbasani, Kavaja, Peqini, Tirana, Dibra e Poshtme, Gora, Hasi, Luma, Malësia e Gjakovës, Berati, Fieri, Lushnja, Mallakstra, Skrapari, Elbasani i Poshtëm, Gramshi, Peqini i Poshtëm, Shënarpëndja.

Numri i popullsisë sipas bezirkeve ishte si më poshtë: Kruja kishte 51 786 banorë nga të cilët 51 311 banorë ishin shqiptarë, 40 vllhë, 435 jevgj dhe 4 banorë të tjerë; Puka kishte 32 504 banorë nga të cilët 32 486 vetë ishin shqiptarë dhe 18 jevgj; Shkodra kishte 84 509 banorë nga të cilët 81 997 ishin shqiptarë, 2 vllhë, 1 675 banorë serbo-kroatë, 5 bullgarë, 15 grekë, 673 jevgj, 142 të tjerë; Tirana Perëndimore kishte 111 088 banorë, nga të cilët 106 737 ishin shqiptarë, 1 vllhë, 562 serbo-kroatë, 2 bullgarë, 14 grekë, 3724 jevgj, 48 të tjerë; Zhuri kishte 99 187 banorë, nga të cilët 90 833 ishin shqiptarë, 109 vllhë, 26 serbo-kroatë, 206 bullgarë, 1 grek, 718 jevgj, 294 të tjerë; Berati kishte 113 551 banorë, por meqenëse nuk ishin ruajtur dokumentet e regjistrimit, nuk kishte të dhëna tjetra të detajuara të sakta; Tirana Jugore kishte 31 588 banorë, nga të cilët 31 367 vetë ishin shqiptarë, 220 jevgj dhe 1 banor i përkatësive të tjera. Popullsia sipas qyteteve kryesore të vendit paraqitej si më poshtë: qyteti me numrin më të madh të popullsisë në Shqipëri ishte Shkodra me 23 099 banorë, nga të cilët 21 493 banorë të saj ishin shqiptarë, 1049 serbo-kroatë, 5 banorë ishin bullgarë, 10 ishin grekë, 1 jevgj dhe 127 ishin të tjerë; në vendin e dytë vinte qyteti i Tiranës me 10 251 banorë, nga të cilët 9 336 ishin shqiptarë, 23 ishin serbo-kroatë, 1 bullgar, 876 jevgj dhe 15 të tjerë; në vend të tretë ishte qyteti i Elbasanit me 10 102 banorë, nga të cilët 9 231 ishin shqiptarë, 869 jevgj dhe 2 të tjerë; në vend të katërt vinte Berati me 9 006 banorë dhe më tej ishte qyteti i Kavajës me 5 453 banorë, nga të cilët 5 141 ishin shqiptarë, 1 serbo-kroat, 308 jevgj dhe 3 të tjerë; qyteti i Durrësit me 4 175 banorë, nga të cilët 3 436 banorë ishin shqiptarë, 75 vllhë, 14 grekë, 627 jevgj dhe 23 të tjerë; qyteti i Krujës kishte 3 861 banorë, nga të cilët 3 824 banorë ishin shqiptarë dhe 37 jevgj⁴³. Nga të dhënat e mësipërme rezulton se shumica e rrethëve, krahinave në pikëpamje administrative, etnografike dhe gjeografike kishin popullsi shqiptare në shumicë absolute.

Popullsia e Shqipërisë që gjendej nën okupimin austro-hungarez, sipas besimit fetar, paraqiste këtë tablo: bezirku (qarku) i Krujës kishte 40 506 banorë të besimit mysliman, 11 105 banorë të besimit katolik dhe 179 banorë të besimit ortodoks; bezirku i Pukës kishte 6 963 banorë të besimit mysliman dhe 25 541 banorë të besimit katolik; bezirku i

⁴³*Po aty*, f. 14-15.

Shkodrës kishte 37 706 banorë të besimit mysliman, 47 810 banorë të besimit katolik, 1 983 banorë të besimit ortodoks dhe 10 banorë të besimit jud; bevizku i Tiranës Perëndimore kishte 103 863 banorë të besimit mysliman, 514 banorë të besimit katolik, 6 699 banorë të besimit ortodoks, 10 banorë të besimit jud dhe 2 të besimeve të tjera; bevizku i Zhurit (Prizren) kishte 93 792 banorë të besimit mysliman, 4 500 banorë të besimit katolik dhe 835 banorë të besimit ortodoks; bevizku i Beratit kishte 85 052 banorë të besimit mysliman dhe 28 499 banorë të besimit ortodoks; bevizku i Tiranës Jugore kishte 27 237 banorë të besimit mysliman dhe 4 351 banorë të besimit ortodoks. Marrë në tërësi, në viset e Shqipërisë nën administrimin austro-hungarez kishte gjithsej 392119 banorë të besimit mysliman, 89470 të besimit katolik, 42546 banorë të besimit ortodoks, 20 banorë të besimit jud dhe 2 u përkisnin besimeve të tjera fetare⁴⁴.

Për sa u përket qyteteve kryesore të vendit, raporti i popullsisë sipas besimeve fetare ishte: qyteti i Durrësit kishte 2 457 banorë të besimit mysliman, 175 banorë të besimit katolik, 1 539 banorë të besimit ortodoks, 2 të besimit jud dhe 2 të besimeve të tjera; qyteti i Elbasanit kishte 8 409 banorë të besimit mysliman, 5 banorë të besimit katolik dhe 1692 banorë të besimit ortodoks; qyteti i Kavajës kishte 4 342 banorë të besimit mysliman dhe 1 111 banorë të besimit ortodoks; Kruja kishte 3 855 banorë të besimit mysliman, 1 banor të besimit katolik dhe 5 banorë të besimit ortodoks; qyteti i Shkodrës kishte 15 266 banorë të besimit mysliman, 7 091 banorë të besimit katolik, 732 banorë të besimit ortodoks dhe 10 banorë të besimit jud; qyteti i Tiranës kishte 9 468 banorë të besimit mysliman, 18 banorë të besimit katolik, 757 banorë të besimit ortodoks dhe 8 banorë të besimit jud; qyteti i Beratit kishte 5 125 banorë të besimit mysliman dhe 3 881 banorë të besimit ortodoks. Në tërësi, në qytetet e Shqipërisë nën administrimin austro-hungarez kishte 48 922 banorë të besimit mysliman, 7 286 banorë të besimit katolik, 9 717 banorë të besimit ortodoks, 20 banorë të besimit jud dhe 2 banorë që u përkisnin besimeve të tjera⁴⁵.

Nga numri i përgjithshëm i popullsisë së regjistruar, në bevizkun e Krujës, 48 891 banorë ishin bujq, ndërsa 1899 kishin profesione të tjera; në bevizkun e Pukës, 32 375 banorë merreshin me bujqësi, ndërsa 129 kishin profesion tjetër; në bevizkun e Shkodrës, 59 593 banorë ishin bujq, ndërsa 24 916 kishin profesione të tjera; në bevizkun e Tiranës

⁴⁴Po aty.

⁴⁵Po aty.

Perëndimore 82 083 banorë merreshin me bujqësi, ndërsa 29 005 merreshin me ndonjë profesion tjetër; në bezirkun e Zhurit, 96 381 banorë ishin bujq, ndërsa 2806 banorë të tjerë zotëronin një profesion tjetër; në bezirkun e Tiranës Jugore 31 455 banorë ishin bujq, ndërsa 123 banorë kishin një profesion tjetër⁴⁶.

Nga të dhënat e mbledhura, rezultonte se në rrethin (Kreis) e Matit kishte 15 tregtarë vllhë, të cilët jetonin së bashku me 33 njerëz të farefisit dhe shërbëtorët që i përkisnin ritit ortodoks grek. Nga grupi i mësipërm, 13 persona kishin nënshtetësi serbe. Në rrethin e Shkodrës kishte 11 fshatra, në të cilat jetonin 463 serbo-kroatë. Nga ky grup, 278 banorë ishin të besimit mysliman, 185 ishin serbo-ortodoksë, ndër të cilët 45 ishin nënshtetas malazezë. Gjithashtu, kishte 85 jevg, një banor me origjinë turke dhe një tjetër me ngjyrë nga Sudani. Popullsisë hebraike i përkisnin 7 persona me banim në Shkodër, të cilët ishin me prejardhje hungareze. Qyteti i Shkodrës nuk kishte material të rilevuar. Rrethi i Gramshit kishte një fshat me emrin Grabovë, me popullsi të krishterë, nga e cila 415 banorë ishin vllhë, të cilët i përkisnin ritit ortodoks grek. Rrethi i Kavajës kishte 6 fshatra me 182 banorë, të cilët i përkisnin pakicave dhe flisnin gjuhë të huaj. Nga numri i mësipërm, 162 banorë ishin serbo-kroatë të besimit mysliman. Nga ky numër, 13 banorë kishin ardhur në Shqipëri nga Mali i Zi, ndërsa 27 të tjerë kishin ardhur nga Bosnja. Ndërkaq, në numrin prej 182 banorësh përfshiheshin edhe 7 turq dhe 5 bullgarë. Në rrethin e Peqinit, ndodhej fshati me emrin Hasmashaj, ku banonin 188 vllhë, të cilët ishin të gjithë qiraxhinj. Gjithashtu, raportohej se në shtatë fshatra të nënprefekturës së Peshkopisë, që ishin në përbërje të qarkut (bezirk) të Zhurit (Prizren), kishte 864 banorë të huaj. Nga ky numër, 793 banorë ishin bullgarë që praktikonin ritin ortodoks të ekzarkatit bullgar, nga të cilët vetëm 3 mbanin nënshtetësinë bullgare; 36 ishin vllhë prej të cilëve 24 mbanin nënshtetësinë bullgare, ndërsa 35 banorë ishin jevg⁴⁷.

Sipas të dhënave që dolën nga regjistrimi, në Shqipërinë e Sipërme rezultonte se numri mesatar i pjesëtarëve të familjeve shqiptare në Shqipëri lëvizte nga 5 deri në 7 persona për familje. Pra, kishte 62 226 shtëpi të banuara me 69 172 familje dhe me 379 078 banorë. Për një shtëpi i bie të kishte 1.2 familje dhe 6.1 banorë. Numri më i madh i

⁴⁶ *Po aty*.

⁴⁷ *HHSIA, PA, A, në AIH, Vj. 28-7-786, Raport nr. 154/ P. i Kral, konsullit të përgjithshëm austro-hungarez në Shqipëri, drejtuar Ministrisë së Punëve të Jashtme në Vjenë, Shkodër, 22 qershor 1918.*

shtëpive rezultonte në rrethin e Dibrës së Poshtme me 6 989 shtëpi, 8 356 familje dhe 40 526 banorë. Vetëm në rrethin e Oroshit (Mirditë) paraqitej numri më i lartë i pjesëtarëve në një familje, përkatësisht me 7 vetë, ndërsa në Malësi të Madhe kishte 6.9 vetë për familje. Në Shqipërinë e Sipërme ndeshen edhe familje me 20 e më tepër banorë, të cilët jetonin në një shtëpi. Nëse krahasohet pjesa e Shqipërisë së Sipërme me pjesën e Shqipërisë së Poshtme, mund të thuhet se fenomeni i të jetuarit së bashku në një shtëpi ishte më i përhapur në Shqipërinë e Sipërme. Megjithatë, shifrat tregonin se ndryshe nga zadrugat apo “zajednakuča” (shtëpi të përbashkëta) që ishin veçori e popullsisë sllave, në malësitë shqiptare nuk ishte aq e përhapur dukuria e “komunizimit shpijak”⁴⁸. Të dhënat zyrtare dëshmonin se në territorin e Shqipërisë që gjendej i okupuar nga trupat austro-hungareze, kishte 252 794 meshkuj (50.1 % e popullsisë) dhe 251 423 femra (49.9% e popullsisë). Pra, për 1 000 meshkuj kishte 994 femra, ose një shpërndarje thujse e barabartë. Binte në sy fakti se, vetëm në krahinën e Tiranës, numri i femrave ishte shumë më i madh se i meshkujve, ndërsa në krahinat tjera kishte më shumë meshkuj⁴⁹.

Gjatë viteve të Luftës së Parë Botërore, vihet re se Austro-Hungaria punoi me të gjitha mënyrat për realizimin e interesave të saj në viset shqiptare. Megjithatë, gjatë periudhës së shkurtër të viteve 1916-1918, ajo realizoi edhe vepra të rëndësishme në dobi të shqiptarëve, ndër të cilat ishte edhe regjistrimi i popullsisë në pjesën më të madhe të Shqipërisë. Në lidhje me kontributin e saj, përfaqësuesit e kolonisë shqiptare në Rumani shpreheshin në këtë periudhë se, Austro-Hungaria bëri “më shumë se sa pritej” në drejtim të ndihmës ndaj shqiptarëve dhe për sigurimin e shtetit të ardhshëm shqiptar⁵⁰. Publicisti dhe poeti kombëtar shqiptar, Gjergj Fishta, shkruante se nëse ideali i shqiptarëve ishte organizimi i kombit shqiptar, mbështetur në parimet e kulturës së Evropës Perëndimore, Austro-Hungaria ishte ajo që punoi gjatë viteve të Luftës së Parë Botërore për ta vënë në jetë këtë aspiratë të tyre. Ai

⁴⁸F. Seiner, *Numrim i parë i popullsisë në Shqipëri*, f. 23.

⁴⁹Franz Seiner, *Ergebnisseder Volkszählung in Albanien in dem vondenösterr-ungar. Truppen 1916-1918 besetztenGebiete*, (Akademie der Wissenschaften in Wien, Schriftender Balkankommission, Linguistische Abteilung XIII). Wien und Leipzig: Hölder-Pichler-Tempsky A.-G., 1922, p. 8; F. Seiner, *Numrim i parë i popullsisë në Shqipëri*, f. 23-24.

⁵⁰*HHSIA, PA, A*, në AIH, Vj. 28-4- 491, Memorandum i përfaqësuesve të kolonisë shqiptare në Rumani, drejtuar ministrit të Punëve të Jashtme në Vjenw, Bukuresht, 26 shkurt 1918.

shtonte se “*aq ka punue, per me e çue në vend ketë ideal, sa s’kemi arsye me pritë ma tepër prej sajë*”⁵¹.

⁵¹Gj. Fishta, “Ushtrija austro-ungare e të mkamunt e Shqypnis”, në *Posta e Shqypniës*, nr. 13, Shkodër, 23 janar 1918, f. 1.

MATERIALE DHE DOKUMENTE

